

А. М. Луцок,
кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки і психології ВІППО

Василь Сухомлинський як педагог – патріот України

Розглянуто окремі аспекти спадщини всесвітньо визнаного українського педагога В. О. Сухомлинського з проблеми патріотизму та значення її для сучасної національної освіти. Підкреслюється значення цього доробку щодо захисту незалежності України у складному громадянсько-політичному сьогоденні держави.

Ключові слова: патріотизм, громадянськість, сім'я, мова, любов до Батьківщини.

Lutsiuk A. M. Vasyl Sukhomlynskyi as a Teacher and a Patriot of Ukraine.

Some aspects of heritage of internationally acclaimed Ukrainian educator V. O. Sukhomlynskyi in the issue of patriotism and its significance for modern national education are examined. The importance of this work to protect the independence of Ukraine in a complex civil and political states nowadays is emphasized.

Key words: patriotism, citizenship, family, language, love to motherland.

Постановка проблеми. У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді зазначено: «Формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей: повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України); участь у громадсько-політичному житті країни; повага до прав людини; верховенство права; толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей; рівність всіх перед законом; готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України» [1, 2].

В Україні в період демократичних суспільних перетворень, реформування всіх галузей економіки в умовах ведення так званої гібридної війни, розпочатої на її території путінською Росією, людинотворча педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського необхідна як джерело патріотизму і громадянськості. Вченому випало на долю творити, відстоювати й оберігати українську педагогіку під загрозою повного розчинення національної культури в імперській культурі «старшого брата». Тому сьогодні актуалізується проблема любові до Батьківщини, яка проявляється через створення громадянського суспільства з європейськими цінностями. Шляхи вирішення цих питань у роботі з молоддю ми знаходимо у творчій спадщині Василя Олександровича Сухомлинського.

Аналіз досліджень із проблеми. Науково-практичний доробок видатного педагога-гуманіста був предметом вивчення для багатьох вітчизняних учених (І. Бех, А. Богуш, Л. Бондар, М. Вашуленко, Г. Волков, Л. Заліток, В. Кузь, М. Левківський, О. Петренко, О. Савченко, О. Сухомлинська, В. Федяєва та ін.).

Погляди В. О. Сухомлинського на проблему патріотичного виховання школярів висвітлили у дисертаційних роботах Н. Базилевич («Проблеми патриотического воспитания младших школьников в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского», 1982), В. Кіндрат («Проблема патріотичного виховання підлітків у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського», 1998).

Метою статті є висвітлення проблеми патріотизму в доробку В. О. Сухомлинського через призму громадянсько-політичного сьогодення України.

Виклад основного матеріалу. В теоретичній і практичній спадщині В. О. Сухомлинський пропонує різнобічність підходів, вичерпність розкриття та шляхи реалізації у навчальних закладах виховання любові до Батьківщини, формування громадянської позиції. Він, будучи пристрасним патріотом свого народу і рідної землі, багато уваги приділяв дослідженню проблем патріотичного виховання молоді. При цьому був переконаний, що патріотизм – це провідна, визначальна якість громадянина.

Життєвий шлях В. О. Сухомлинського є прикладом відданості Вітчизні: 17-річним юнаком розпочав працювати вчителем української мови і літератури, захищав країну від нацистської навали, займався науково-практичною та літературно-публіцистичною діяльністю на славу і велич України. Його громадянська позиція: «Знай, що в житті нашому є речі, які ні з чим не можна порівняти й зіставити. Це Батьківщина, рідний народ, наша любима Батьківщина. Без будь-кого з нас Батьківщина може обійтись, але будь-хто з нас без Батьківщини – ніщо» [2, 612].

Педагог-патріот випередив свій час, тому його інноваційна виховна система, створена в тоталітарному суспільстві, не могла бути повністю задіяною. Проте заради об'єктивності слід зазначити, що він ніколи не ставив під сумнів соціальний устрій, у якому спрямовував наукову і практичну діяльність до загальнолюдських гуманістичних ідеалів. Філософсько-педагогічні роздуми Василя Олександровича, як і сама його особистість, ще не повністю усвідомлені й сприйняті в суспільстві.

В. О. Сухомлинський своє завдання вбачав у тому, щоб відкрити перед кожним вихователем і вихованцем усі джерела, якими живиться могутнє почуття любові до свого народу, Вітчизни. У «Проблемах виховання всебічно розвиненої особистості» він стверджує: «Самі по собі слова дитини, підлітка, юнака про те, як він любить Батьківщину і готовий жертвувати заради неї,

не завжди є справжнім критерієм патріотичної вихованості: мудрість вихователя полягає в тому, щоб ці слова наші вихованці не вимовляли безпристрасно і бездумно. [...] Немислима справа – вчити говорити про любов замість того, щоб учити любити. Взагалі треба особливо суворо і вимогливо торкатися понять і слів Вітчизна, доблесть, героїзм, подвиг, так само як і змісту тієї діяльності, яка вкладається у ці поняття і слова» [5, 132]. Це і мати з батьком, і рідне село чи місто, і природа рідного краю, і славне минуле народу, і сьогоднішня.

Виховання людини, її перше сприйняття і розуміння навколишнього світу, паростки любові до рідного краю розпочинаються у лоні сім'ї. В. О. Сухомлинський згадує одного із випускників, який через двадцять п'ять – тридцять років після закінчення школи розповів: «З далекого, далекого дитинства запам'ятав я малюнок на обкладинці „Кобзаря“ Тараса Шевченка: мати з дітями на руках. Воно дивиться радісними очима, і мама усміхається: хіба може бути для неї більша радість, ніж посмішка рідної дитини? Мені згадується той день, коли мама дала мені в руки „Кобзар“ з щасливою матір'ю і усміхненим дитям» [7, 169]. Педагог вважає ці слова зрілими роздумами про Батьківщину. Вони опановують думки і почуття, стають силою духу тільки в тому разі, коли в людині є щось дороге. Патріотичні думки, переживання, прагнення захоплюють душу, стають глибоко особистими завдяки моральному багатству духовного світу. «Патріотизм починається з колицьки. Не може бути справжнім сином своєї Вітчизни той, хто не став справжнім сином матері і батька» [7, 373].

Сьогодні на сході України війна. В. О. Сухомлинський, який був учасником Другої світової, отримав поранення під Москвою, як ніхто розумів і відчував душею та серцем її людинобиччу сутність: «Війна – всенародне горе, всенародне бідування; нічого, крім прокляття і ненависті, убивство людини людиною викликати не може. Але ми живемо в такому світі, де кожний наш громадянин повинен бути готовий до захисту Батьківщини – готовий фізично і – що надзвичайно важливо – духовно, морально» [7, 224]. Українці живуть у саме такому світі. Воїни-патріоти захищають Батьківщину. Патріотизм народу, її громадян проявляється на славу, незалежність України та вибору загальнолюдських цінностей. «Патріотична свідомість, любов до Батьківщини передбачають глибоке розуміння сучасності» [5, 146]. Тому в сучасних навчальних закладах хвиля патріотизму активізувала громадянську свідомість дітей. Любов до рідного краю та її захисників виявляють у малюнках, листах, творчих доробках, які волонтери доставляють у зону АТО. На переконання Василя Олександровича: «У такої людини з'являється найважливіша риса справжнього патріота – особиста зацікавленість у долі Вітчизни, почуття особистої причетності до всього, що діється на рідній землі» [5, 147].

Педагог-гуманіст стверджував, що громадянське бачення світу людиною – одна з проблем, від якої залежить єдність навчання і виховання, але у патріотичному вихованні найяскравіше виявляється «проекування людини». Виховуючи юного патріота, ми повинні уявити собі, звертає він увагу, яким би виявився наш вихованець під час тяжких випробувань для Батьківщини. Якби патріотичне виховання не передбачало цього, воно було б бездіяльним. На його думку: «Любов до Вітчизни і любов до людей – це два швидкі потоки, які, зливаючись,

утворюють могутню річку патріотизму» [7, 178]; «В людині починається громадянин, коли сфера її особистих інтересів розширюється, включає в себе інтереси багатьох людей» [4, 498].

Протягом усіх років навчання в школі учню слід давати не тільки систему знань з основ наук, доводив В. О. Сухомлинський, але передусім його треба вчити жити, вчити найважливішої мудрості буття – громадянськості. У знаннях, які педагог передає людині, що переступила поріг школи і буде під його виховним впливом до громадянської зрілості, на першому місці мають стояти знання про людину-громадянина, про велич і благородство тих ідей, які лежать в основі її високих моральних подвигів. Під час проведення уроків, коли вивчається минуле і сучасне України, вчителям потрібно пробудити почуття того, що Вітчизна – це рідний дім; щастя Батьківщини – особисте щастя дитини, її горе в годину тяжких випробувань – горе дитини.

В історії нашої країни є безліч сторінок, що звеличують народ. Педагоги пробуджують почуття гордості за все світле, героїчне, утверджують у свідомості юних громадян думку про те, що вони – спадкоємці слави й честі предків: «Про свою Батьківщину, про священний обов'язок перед нею, про відповідальність перед матір'ю, батьком, сім'єю, родом треба думати тільки чесно і мужньо. Думка про святину повинна бути чистою, як правда» [7, 177].

Як одна із форм виховання патріотизму в Павлівській школі використовувалися бесіди про громадянськість, що ввійшли до своєї рідної хрестоматії громадянського виховання. У бесідах учням доводили до свідомості провідну думку: безмежно люблячи життя, справжня людина бачить щось незрівнянно вище від власного життя. Це честь, слава, гідність, могутність Вітчизни. Чим більше входила ця думка в серце вихованців, оволодівала почуттями підлітків, тим частіше замислювалися вони над питаннями: а який я, для чого живу на світі, що здатний зробити, щоб прославити Вітчизну й цим утвердити свою людську гідність? «Захопленість громадянською красою і доблестю, – стверджує В. О. Сухомлинський, – це іскра, з якої спалахне вогонь зрілої громадянськості, бажання стати справжнім сином своєї Батьківщини» [3, 433].

У Павлівській школі в бесідах з моралі особливе місце приділялося утвердженню ідеї й почуття Вітчизни. Емоційне ставлення до цієї ідеї визначало моральне обличчя юного громадянина. Педагоги вважали, що в душі людини має бути щось найголовніше, що стоїть вище від усіх повсякденних турбот, тривог, пристрастей. «Вдихнути в юну істоту душу громадянина – це значить передати не тільки радість, захоплення, гордість за все те, що становить собою наші святині, а й сердечний біль, тривогу, турботу за долю цих святинь – свободу і незалежність, честь і велич, багатство і славу нашої улюбленої Вітчизни» [6, 309].

В. О. Сухомлинський неодноразово підкреслював, що мова є могутнім знаряддям виховання любові до рідної землі. На його думку, тільки той може досягнути своїм розумом і серцем красу і могутність Батьківщини, хто збагнув відтінки й красу рідного слова, хто дорожить ним, як честю рідної матері, як колицкою, як добрим ім'ям своєї родини. Саме рідна мова формує національну психологію, характер, світогляд,

свідомість та інші компоненти духовності народу, менталітет. Про роль слова у патріотичному вихованні педагог писав: «Тут ми маємо справу з однією з найтонших і найважчих речей, які є в патріотичному вихованні. Це життя слова». І далі: «У ті хвилини життя слова, коли його краса, його поетична грань допомагає вихователю назавжди зберегти яскраві картини дитинства, у душах наших вихованців відбувається те, в ім'я чого ми взагалі переступаємо поріг школи: від кожного дитячого серця простягаються тисячі ниток до того великого і вічного, ім'я якому народ, його мова, культура, література, мистецтво, школа, сім'я, слава тих, хто пішов від нас, і прекрасне майбутнє нових поколінь» [5, 136–137].

У нелегкий для України час перед національною освітою постає завдання виховати таких патріотів, які вірою та правдою будуть захищати незалежність Батьківщини. Саме тому актуальною є потреба творчо використовувати спадщину В. О. Сухомлинського і при цьому пам'ятати

його настанову: «Мати народжує твою плоть. Вітчизна народжує твою людську, громадянську душу. Нема нічого дорожчого за Вітчизну. В ім'я щастя, величі, незалежності Вітчизни справжня людина без вагання віддає життя, тому що життя без щасття, величі, незалежності Вітчизни – це не тільки горе, а й ганьба» [7, 166].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ми лише фрагментарно розглянули у доробку В. О. Сухомлинського та його життєвому шляху розуміння патріотизму, громадянськості. Проте це дозволяє наголосити на важливості та необхідності використання здобутків видатного педагога, які залишаються невичерпним джерелом розвитку сучасної педагогічної думки.

Подальшого вивчення та ґрунтовного аналізу потребують питання ролі вчителя у формуванні національно-патріотичної свідомості молоді. Актуальним видається порівняльний аналіз педагогічних ідей Сухомлинського та досліджень учених зарубіжжя щодо цієї проблематики.

Література

1. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2015/06/16/konczepczija.doc>
2. Сухомлинський В. О. Листи до сина / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибр. твори : в 5 т. – Т. 1. – К. : Рад. шк., 1976–1977. – С. 404–637.
3. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибр. твори : в 5 т. – Т. 1. – К. : Рад. шк., 1976–1977. – С. 401–637.
4. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибр. твори : в 5 т. – Т. 3. – К. : Рад. шк., 1976–1977. – С. 281–582.
5. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибр. твори : в 5 т. – Т. 1. – К. : Рад. шк., 1976–1977. – С. 53–206.
6. Сухомлинський В. О. Шматок хліба / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибр. твори : в 5 т. – Т. 5. – К. : Рад. шк., 1976–1977. – С. 308–316.
7. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибр. твори : в 5 т. – Т. 2. – К. : Рад. шк., 1976–1977. – С. 147–416.